

Ознайомлення молодших школярів з типами текстів

Олена Лобчук

кандидат педагогічних наук, доцент кафедри теорії початкової освіти, індивідуального навчання та методик викладання дисциплін гуманітарного циклу Київського університету імені Бориса Грінченка

Формування уміння будувати тексти є однією із актуальних проблем навчання рідної мови, оскільки уміння зв'язано висловлюватись – важливий компонент загальної освіченості і культури людини, запорука успішного виховання соціально активної особистості.

Науковці стверджують, що розвивати зв'язне мовлення школярів означає озброїти їх сукупністю цілком конкретних знань і умінь, оскільки стихійність у розвитку мовлення учнів є недопустимою.

Зокрема, академік М. Вашуленко (Вашуленко М. Удосконалення змісту і методики навчання української мови в 1-4 класах. К. : Рад школа. 1991. –с.31)зазначає, що учні початкових класів повинні оволодіти елементарними знаннями про текст, що й буде опорою у побудові текстів різних типів і стилів.

Залежно від комунікативного завдання, від внутрішньої мети текст може бути оформлений у вигляді розповіді, опису або міркування. Кожен із них має свої структурні і мовні особливості.

Розповідь - це текст, який передає повідомлення автора про якусь важливу подію. В центрі повідомлення хід, розвиток дії, часового відношення. Зміст тексту-розповіді виражається у формі минулого або теперішнього часу. Оскільки в ньому події, які розгортаються в часі, мають динаміку, то загальна схема його така:

а) початок дії; б) її розвиток; в) кінець події.

Опис – це текст, в якому розкриваються (словесно зображуються або перераховуються, вказуються в повній послідовності) ознаки предмета, що відібрані автором в залежності від мети висловлювання, його задуму. Тому будується він за іншою схемою:

а) частина, в якій передається загальне вираження, вказується на його призначення, дається оцінка;

б) частина, в якій розкриваються ознаки предмета, що підтверджують загальну характеристику;

в) висновок (але він може і не бути).

Міркування – це текст, в якому світ передається в причинно – наслідкових зв'язках. У ньому розрізняються такі частини:

а) теза – частина, що містить думку, яка буде доказуватися;

б) доказова частина, що містить аргументи;

в) висновок (але він може і не бути)

Безпосереднє знайомство з розповіддю, описом, міркуванням доцільно почати із співставлення трьох текстів різних типів, запропонувати учням порівняти їх і вирішити:

1. В якому із текстів говориться про дії цього предмета, в якому – про причини, в якому – він описується?
2. Яке із питань: *Який предмет? Що робить предмет? Чому предмет робить так, а не інакше?* можна поставити до кожного тексту?
 - а) *Андрійко і Микола побачили в саду маленького їжачка. Кожен день діти приносили йому кусочок масла і хліба. Восени їжачок заліз у нірку і заснув у ній.*
 - б) *Їжачок – лісова тварина, покрита голками. Очі в неї чорні, ніжки коротенькі. Вушка дуже маленькі.*
 - в) *Їжачок весь покритий голочками, тому що поряд живуть лисиці і вовки. Вони загрожують його життю*

Щоб допомогти учням безпомилково визначити тип тексту, доцільно скористатися і прийомом «фотографування». Завдання можна сформулювати так: уявіть, що вам потрібно розповісти про їжачка не словами, а за допомогою фотографії. Зміст якого тексту ви б змогли зобразити на фотографії? Чому? В якому випадку вам прийдеється зробити декілька знімків? Чому? Зміст якого висловлювання вам взагалі не вдається сфотографувати? Чому?

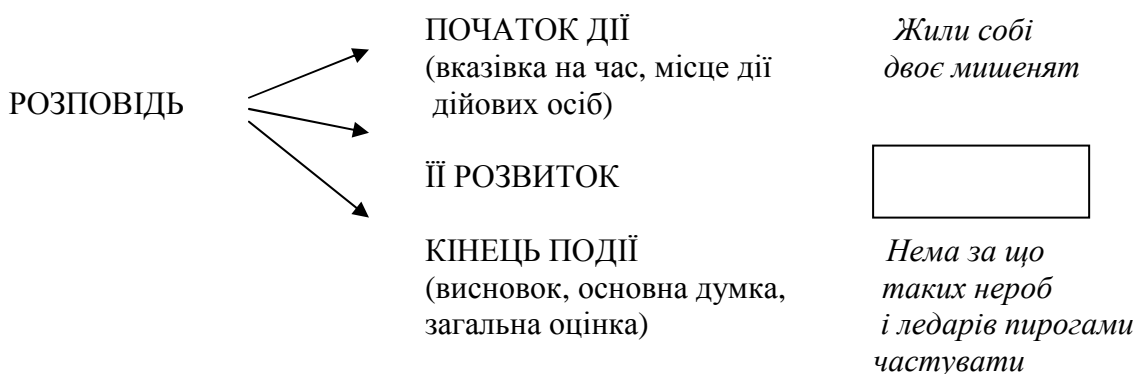
Отже, для того, щоб визначити тип тексту, можна використати три прийоми:

- а) вияснити мету створення висловлювання;
- б) поставити запитання до його змісту;
- в) спробувати «сфотографувати» зміст тексту і визначити кількість знімків.

Такі спостереження дають можливість зробити узагальнення: залежно від мети висловлювання наше мовлення може бути представлене різними типами: розповіддю, описом, міркуванням. В розповіді говориться про послідовність дії, в описі – про одночасні ознаки, в міркуванні – про причини властивостей і явищ.

Для поглиблення знань про типи текстів у наступних класах можна використати схеми побудови кожного із них, а саме:

ТЕКСТ – РОЗПІДЬ

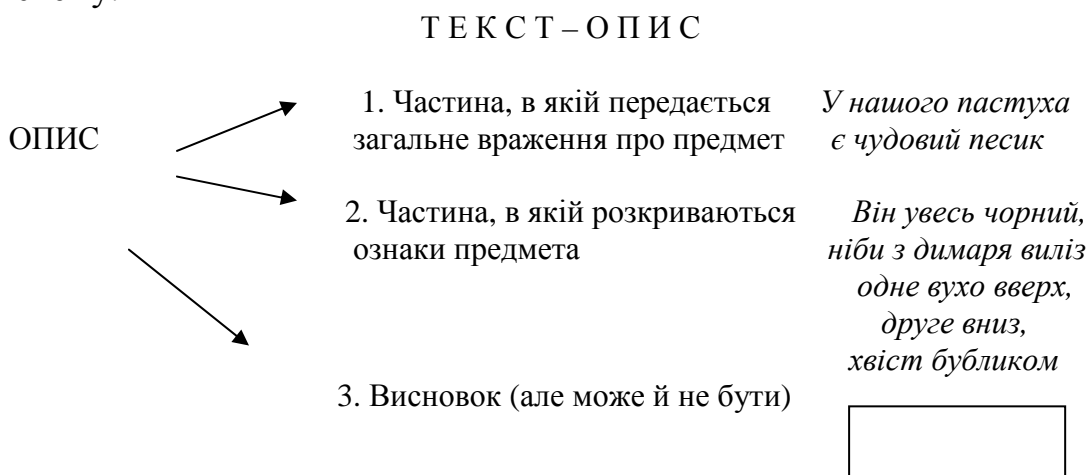

Розглядаючи схему побудови тексту-розповіді, вчитель може проілюструвати початок такого типу тексту зачинами, характерними для казок. Наприклад:

- а) Багато років тому жив на світі мельник. (Вказівка на час).
- б) Десь-не-десь, у якомусь царстві жив собі цар та цариця . (Вказівка на місце дії).
- в) В одного чоловіка було семеро синів і жодної дочки. (Вказівка на дійових осіб).

Таким же чином розглядаються приклади з казок, де кінцівка характерна для цього типу тексту.

Для усвідомлення закономірностей побудови опису можна використати таку схему:

Запитання після розгляду схеми формулюються таким чином:

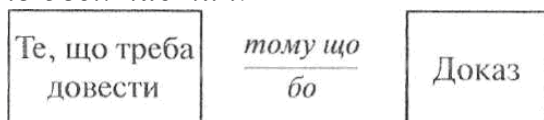
1. З яких частин може складатися текст-опис? Які з них обов'язкові?
2. Прочитайте текст про песика. У якому реченні дається загальна характеристика собачки? Як розкривається ця характеристика у другій частині?
3. Чи є висновок у цьому тексті? Зробіть його.

У четвертому класі учні вчать порівнювати два предмети. Висловлювання такого характеру називаються *порівняльним описом*. Щоб учням легше було усвідомити закономірність побудови тексту даного типу, можна запропонувати схему його структури. Порівняльний опис, складається за двома типами схем.

Порівняльний опис

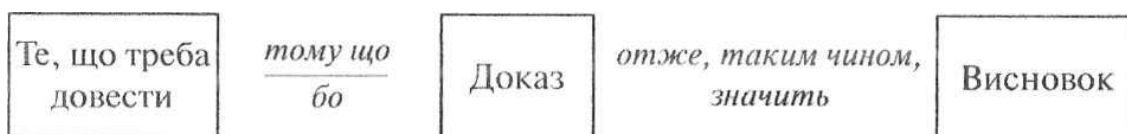
<u>Перший тип</u>	<u>Другий тип</u>
1. Одночасне порівняння двох предметів.	1. Опис першого предмета.
2. Висновок (може і не бути).	2. Опис другого предмета.
	3. Висновок (може і не бути).

Міркування буває повним і неповним. Неповне міркування складається із двох частин.

Мого песика назвали Мудрий, тому що він дуже розумний. Скажеш: «Сядь!» - сидить. Скажеш: «Вперед!» - біжить

В повному міркуванні розрізняють три частини

Наприклад: Діти люблять малювати, тому що олівці і фарби дозволяють їм розкрити їх внутрішній світ. Ось чому в нашій школі таке велике значення надається урокам образотворчого мистецтва.

Поступово вчитель звертає увагу на те, що не завжди для з'єднання однієї частини з іншою у міркуванні вживають вказані слова. Головне, щоб у цьому тексті доводилася, пояснювалася якась думка, наприклад: *Гра — це не тільки дитяча забава. Саме в грі розвивається розум, кмітливість, формується характер людини.*

Після того, як учні ознайомилися з поняттями «розповідь», «опис» і «міркування», вправи повинні бути спрямовані на формування наступних умінь:

1. Підвести під поняття запропонований вчителем текст, тобто визначити тип тексту і довести своє судження
Наприклад. Прочитайте текст. Який це тип тексту? Докажіть, чому. Назвіть у ньому зачин.

Коло нашої хати тече річка Рось. Там в осиці живе чорна водяна курочка. В неї є діти – їх у курочки семеро. Зараз вони сіренькі, а коли підростуть, то стануть такими, як їхня мама – чорненькими. Коли прийде осінь, водяна курочка полетить з ними у вирій, а весною прилетить до нас знову.

2. Знайти в одному тексті два типи.
Наприклад. У поданому тексті знайдіть опис і розповідь. Побудуйте розповідь без опису.

Лисеня

Одного разу пастухи піймали поранене лисеня. Вони принесли звірятко до себе до дому. Воно було маленьке і сіре. Мордочка у нього була темна, а хвіст на кінчику білий.

Батько посадив лисеня у клітку. Я налив у мисочку молока і сунув йому. Але налякане звірятко пити не стало.

3. Доповнити структурну частину тексту.

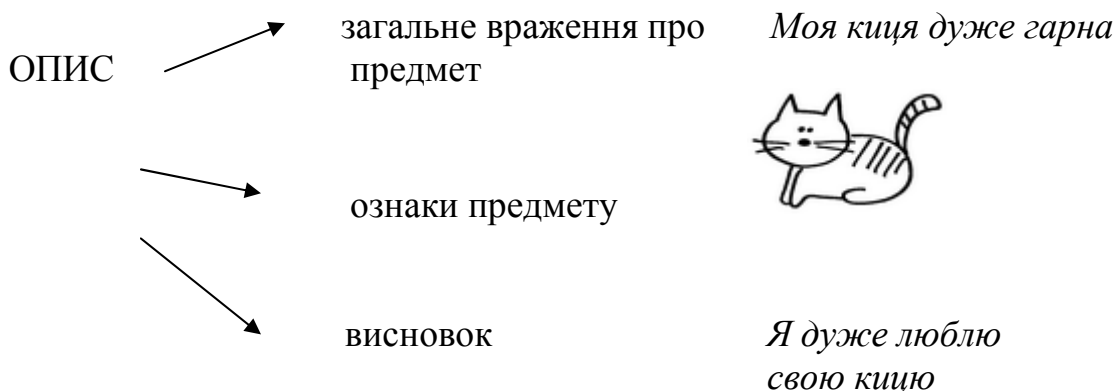
Наприклад. Прочитайте текст. Якої частини в ньому не вистачає?(зачину)
Добавте її.

Дятел

А дятел вже бадьоро стукотить по стовбуру дерева. Він не вмів співати. Замість пісні птах вистукує дзьобом. Так він зустрічає весну.

4. Побудувати текст – опис за відповідною схемою і малюнком.

Наприклад. опиши за поданим малюнком і схемою кішечку.

5. Побудувати текст за поданим початком і кінцівкою.

Наприклад. Прочитайте початок та кінцівку майбутнього тексту.

Подумайте, який тип тексту можна побудувати. Чому?

Початок. Володя сидів біля озера і побачив бджілку.

Основна частина

Кінцівка. Володі було радісно, що він врятував бджілку.

6. Доповніть один тип тексту іншим.

Наприклад. Прочитайте початок майбутнього тексту. Такий зачин характерний для розповіді чи опису? Доповніть цей текст описом кущика верби, використовуючи опорні слова.

Вербові котики

Ранньої весни ми з сестрою пішли до річки. Недалеко від сухої коси визирав з води вербовий кущик.

Опорні слова: невеликий, котики, пухнасті, жовтувато–зелені, тонкі галузки, лагідні і безпомічні.

7. Перебудувати один тип в інший.

Наприклад. Перебудуйте розповідь у міркування. Розпочніть його так: 26 квітня називають чорним, траурним днем, тому що в цей день стався вибух на Чорнобильській атомній станції.

Чорнобиль

У квітні є чорний, траурний день. 26 квітня – День Чорнобильської атомної станції. Лихо чорним крилом накрило українську землю. Маленькі невидимі радіонукліди забруднили, зробили непридатним для життя поля, луки, ліси, річки, села й міста. Величезну територію було обгороджено колючим дротом, а людей переселено в інші місця. То зона, там радіація таїть невиліковну хворобу.

8. Перебудувати одну форму опису в іншу.

Наприклад. Прочитайте опис двох тварин. Перебудуйте текст так, щоб спочатку описувалась лисичка, а потім зайчик.

Лисичка і зайчик

Лисичка і зайчик – лісові звірі. Вони зовсім різні. Носик у лисички довгий і тоненький, а в зайчика короткий і кругленький, як гудзик. У лисички очі хитрі, а у зайчика лякливі. У лисички маленькі вушка, а у зайчика великі, довгі вуха. Шубка у лисички-сестрички золотиста, а у зайчика – улітку сіренька, а взимку біленька. У лисички лапки однакові, а в зайчика передні короткі, а задні довгі. Коли він біжить вниз, то перевертається. Хвостик у лисиці довгий, пухнастий, а в зайчика маленький, куций.

9. Перебудувати один стиль розповіді в інший.

Наприклад. Визначіть стиль і тип тексту. Перебудуйте наукову розповідь у художню, використовуючи слова: *досить велика, біля, зовсім, буває, дуже гарні.*

Риби наших водойм

Ляц живе у ріках і озерах. Довжина його тіла п'ятдесят чи сімдесят сантиметрів. Маса близько шести кілограмів. Голова мала. Спина темно-коричнева чи сіра. Плавці сірі з чорною облямівкою.

10. Побудуйте текст за аналогією.

Наприклад. Прочитайте поданий текст. Розкажіть про своє село (місто).

Наше село розташоване на березі Десни. Літом на річці пробігають моторні човни. Легенький вітерець рябить воду. За річкою видно луки. Вони вкриті густою травою і квітками. Над квітками гудуть бджоли. Ми любимо наше село.

11. Побудувати текст різних типів.

Наприклад. Побудуйте тексти, продовживши записані на дошці речення. Спочатку уявіть собі картину, яку будете створювати. Який тип тексту ви будуватимете?

- *Ой, який гарний мухомор!*
- *Одного разу ми з товаришем пішли на ковзанку.*
- *Я дуже люблю свою маму.*

Отже, поняття про типи текстів допомагають передбачити і усунути труднощі, які виникають під час аналізу й побудови текстів різних типів, дають можливість вчити школярів правилам побудови тексту певного типу. Використання таких понять забезпечує можливість формувати комунікативні уміння свідомо, дозволяє виховувати в учнів навички самоконтролю.